

**O‘QUVCHINI AN’ANAVIY XONANDALIKKA BO‘LGAN MUNOSABATINI
TARBIYALASH METODIKASI**

*Shahrisabz davlat pedagogika
institutio ‘qituvchisi
Fazliddinov Zokir
Tel: +998977627374*

Annotatsiya: An’anaviy xonandalik boshqa mutaxassisliklarga qaraganda ancha yosh, o‘zining yo‘l yo‘riqlariga hamda kuylash, ijro etish va o‘rgatishning umumiy qonuniyatlariga egadir. Ushbu maqolada bolalarni yoshligidan xonandalikka tarbiyalash xaqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: Xonandalik, O‘qituvchi, shogird, o‘quvchi, jonli ijro, ovoz, ijro dasturi, An’anaviy xonanda, nafas olish, qabul qilish, diqqat, xotira qobiliyati, fikrlash.

Xonandalikka o‘qish istagini bildirgan nomzodning to‘g‘ri tanlanganligiga muallimning ishonchi hosil bo‘lishi uchun bolaning ovozi va musiqiy qobiliyati, jismoniy rivojlanishini va xonandalikka to‘g‘ri tavsiya qilinganligini takroran tekshirib, u bilan suhbatlar o‘tkazishi maqsadga muvofiqdir. O‘qituvchi shogirdining ashulachilikni tanlagani va unda o‘qib ketishiga ko‘zi yetgandan keyingina o‘quvchini xonandalik yo‘l yo‘riqlarini o‘rgatishga kirishadi. Birinchi mashg‘ulotlarni unga yoqadigan milliy, yorqin qo‘shiq va ashulalarni kuylab berish orqali o‘quvchini qiziqtirish hamda xonandalik haqida qiziqarli hikoya qilib berish bilan boshlaydi. Agarda o‘quvchi oldin boshlang‘ich bosqichda o‘qigan va ma‘lum malakalarni egallagan bo‘lsa bunda ish yanada oson kechadi.

O‘qituvchining bosh vazifasi shogirdida mutaxassislik darsiga va xonandalikka nisbatan muxabbat uyg‘otishdir. U o‘quvchini qiziqtirish va ta’sir qilish orqali undagi ruhiy jarayonni (qabul qilish, diqqat, xotira qobiliyati, fikrlash va h.k.) faollashtiradi. Bunda muallimning mutaxassislik sinfida o‘zi ijro qilib ko‘rsatishi, kontsertlarda chiqishi, ochiq dars o‘tishi, sinf kontsertlari berishi, mumtoz shoirlarning she’r-g‘azal devonlari va nota adabiyotlarining rang-baranglaridan tanlab o‘rgatishi, «muammoli dars» o‘tishi kabi omillarning ahamiyati juda katta.

Darsda katta kurs talabalari ijrosini kichik kursdagilari ham kirib tinglashlari va buni teskarisini ham qo‘llash katta samara beradi. Bunda talabada o‘qituvchilik malakalari va ko‘nikmalari shakllana boradi hamda pedagogik amaliyotning birinchi pog‘onalarini his qiladi. Ayniqsa mashxur ijrochilar kuylagan turli formatdagi elektron yozuvlarni eshitish, kontsertlariga borib jonli ijrolarini ko‘rib bahramand bo‘lish, uchrashuvlarda o‘zlari bilan muloqotda bo‘lish o‘quvchi uchun katta ahamiyat kasb

etadi. O'qituvchi talabaga ijro dasturini (repertuar) tanlashda har bir shogirdning shaxsiy xususiyatlari, uning xohishi, qiziqishi va imkoniyatlarini hisobga olgan holda ish yuritishi lozim.

Ayniqsa milliy va mahalliy uslub xususiyatlaridan kelib chiqqan holda qadimgi ustozona o'rgatish yo'llari va hozirgi zamon ilg'or pedagogik metododologiyasiga asoslangan turli uslublarni qo'llashi ishning muvaffaqiyatini ta'minlaydi.

O'quvchining xonandalikka ko'nikish hosil qilishi murakkab jismoniy va ruhiy jarayon bo'lib, bunda har bir o'quvchiga mustaqil yondashish talab etiladi. Ta'limning dastlabki mashg'ulotlaridan boshlab shogirdga ovoz uning xususiyatlarini qiziqarli tarzda gapirib berish juda muhim. Ustoz o'quvchini qanchalik bu san'atga muvaffaqiyatli qiziqitira olishi, ovozini to'g'ri hosil qilishi va ijro holatida butun tana a'zolari, mushaklarni erkin tutish va doimo ustoz nazorati ostida bo'lishi zarur. Bu davrda o'quvchilarda yengil va bermalol kuylashga ruhiy ko'nikmalar hosil qilinadi. Bosh, gavda qo'l va oyoqlarni erkin tutish, o'tirib ijro qilganida tayanchni saqlash malakalari singdiriladi.

O'quvchining jismoniy tuzilishi har xil rivojlanganligi natijasida ovozi, talaffuzi har bir bolada turlicha bo'lishi mumkin. An'anaviy xonandalik tajribasida bunday o'quvchilarga ustozning tavsiyasiga qarab turli maqomlar safidagi she'rlarni pardalari bilan turli mashqlar tanlanib, ijro qildirish tavsiya etiladi. Ijrochilik nafasini to'g'ri yo'lga qo'yishda o'quvchi nafas olganda o'pkaning pastki qismlari to'lishini sezishi uchun oldin uni stolga yotqizgan holda tabiiy nafas oldirish va diafragma ishini tushuntirish, so'ngra ikkala qo'l barmoqlarini (ko'rsatkich, o'rta, nomsiz, jimjiloq) qorin va bosh barmoqlarni biqiniga qo'ygan holda nafas olish va asta sekin ovoz hosil qilish mashqlarini bajartirish maqsadga muvofiq. Bunda shogirdning o'pka qopchalarini pastdan to'lishi, diafragma mushaklari kengayishi va qisqarishini o'z tanasi va barmoqlari orqali sezadi, ko'radi va kelgusida shunga amal qiladi.

Xususan o'quvchiga audio, video yozuvlar va ulardan qanday foydalanish, mashhur xonandalar ijrolarini yig'ish va muntazam tinglab borish, shogird bilan ularning ijrolari to'g'risida mulohaza va muhokamalar yuritish ta'limda juda yaxshi samara berishi muqarrar.

Yosh xonanda o'qituvchilarimizning ichida oqilona dars berib, yaxshi ko'rsatgichlarga ega bo'layotganlari ham bor. Lekin yosh xonandaning ovoz ko'lamini aniqlamay turib, ovozni qiynash, ortiqcha zo'riqtirish va oqibatda ovozi sinib ketayotgan xonandalarimiz ham topiladi. Bu albatta o'qituvchini tajribasizligidan kelib chiqadigan nohush holatdir. Bolalar ovozlari ya'ni, diskantlarni ovoz ko'lamini e'tibor bilan tekshirmay turib, ovozni zo'riqtirish yaramaydi.

Ma'lumki, bolalar ovozlari yillar davomida ashula aytish natijasida borgan sari ko'lamini kengayib, ovoz paylari mustahkamlanib boradi. O'smirlik davriga kelib, bolalarda ovoz o'zgarishi kuzatiladi, buni mutatsiya ya'ni, rasidalik davri deb ataydilar.

Bolalik davrida ovozini yo'lga qo'yib olgan xonandalar rasidalik davridan tajribali ustoz maslahatlari bilan silliq, qiyinchiliksiz o'tadilar. Shunday holatlar bo'ladiki bolalikdagi ovoz ko'lami yetuklik davrida ham o'zgarmaydi, ovoz to'lishishi va tembr o'zgarishini aytmaganda. Bu albatta bolalik ovozini yaxshi ishlov berilganligi va rasida davrining muvaffaqiyatli kechishi oqibatidir.

Bolalik ovozlari yaxshi tarbiya toptirish uchun ovoz mashqlarini olib borish, qizdirish yo'llarini o'quvchiga yaxshilab o'rgatish lozim. Bu amallarsiz asar ijrosiga o'tmaslik kerakligini uqtirish kerak, hamda shifokor otorinolaringolog ko'rigidan muntazam o'tish kabi muhim masalalarni bajarish lozim. Iloji boricha har bir darsda shifokor ko'rigidagi sezilgan o'zgarishlarni belgilab borish zarur bo'ladi. Boladagi o'pkaning kengayishi ovoz paylarini rivojlanishi doimo nazorat ostida bo'lmog'i lozim. Undan tashqari ovoz ko'lamin kengayishi asarlar haqidagi ma'lumotlarga tobora ega bo'lib borishi, asarlardagi sir sinoatlarni o'rgana borishi va ustoz tomonidan kuzatilgan barcha o'zgarishlar yozib borilishi bo'lajak xonanda uchun muhim ahamiyat kasb etadi

Ijro badiiy jihatdan yuksak bo'lishi uchun unda xonandaning diqqati, sezgisi, idroki, tafakkuri, tasavvuri va emotsiyasi (his tuyg'u va hayajon) hamda eng asosiysi ovoz ruhiyati faol ishtirok etishi zarur. Bundan tashqari uning shaxsiy ovoz sifati, tembrining go'zal va boyligi, pardalarning (intonatsiya) tozaligi, musiqiy qobiliyati va iqtidori, quvnoqligi va jo'shqinligi, dunyoqarashi va erkin fikrlashi, xarakteri va mintaliteti aks etmog'i lozim. Ushbu shaxsiy sifatlarning barchasi inson ruhiyatining o'ziga xos xususiyati, badiiy-ijrochilik ijodining 9 tarkibiy qismi bo'lib, hali yaxshi tadqiq qilinmagan musiqiy (psixologiya) ruhshunoslik sohasiga aloqadordir

Foydalanilgan adabiyotlar

1. SHAVKAT MATYAKUBOV "An'anaviy xonandalikda o'qitish uslubiyati
2. M.Rizayeva, «Yosh xonandalarning kamoloti» Toshkent, 2003-yil
3. O'.Rasulov, «An'anaviy xonandalik o'qitish metodikasi» Toshkent, 2006-yil.
4. M.A.Hamidova, O.Ibrohimov, D.Mulajonov, «Xonandalik san'ati, Jahon va O'zbek milliy an'analari», Toshkent, 2009-yil